Шарқ юлдузи

Ойлик
адабий-бадиий,
ижтимоий-сиёсий
журнал

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг органи

3
1985

54-йил чиқиши

Бош редактор
Пирмат ШЕРМУҲАМЕДОВ

Редколлегия:

Сарвар АЗИМОВ
Ҳафиз АБДУСАМАТОВ
Нинель ВЛАДИМИРОВА
Жуманиёз ЖАББОРОВ
ЗУЛФИЯ
Абдусаид КЎЧИМОВ
/масъул секретарь/
Тоҳир МАЛИК
МИРМУҲСИН
Нормурод НАРЗУЛЛАЕВ
Умарали НОРМАТОВ
Абдулла ОРИПОВ
Иброҳим РАҲИМ
Туроб ТЎЛА
Худойберди ТЎХТАБОЕВ
/бош редактор ўринбосари/
УЙҒУН
Ўлмас УМАРБЕКОВ
Ўктам УСМОНОВ
Раҳмат ФАЙЗИЙ
Ҳалима ХУДОЙБЕРДИЕВА
Шоислом ШОМУҲАМЕДОВ
Иброҳим ЮСУПОВ
Нурали ҚОБУЛ
Ҳамид ҒУЛОМ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Мундарижа

Ғоявийлик — адабиётимизнинг бош мезони 3

НАСР

Асқад Мухтор. Чорраҳа. *Роман* 9

ШЕЪРИЯТ

Зулфия. Дилдан бир япроғи бежиз йўқолмас . . . 87

БУЮК ҒАЛАБАНИНГ 40 ЙИЛЛИГИГА

Гўзалбек Холлиев. Ҳаёт ва тинчлик фидойиси . . . 103
Абдусалом Муталибов. Партизан байроғи остида . . 108
Абулқосим Мамарасулов. Май ёмғирлари 124

ШЕЪРИЯТ

Қизлар дафтаридан 129

ҲИКОЯЛАР

Эсоной Содиқова. Санобар 135
Саломат Вафоева. Қувонч 139
Моҳира Мамадалиева. Умид чечаклари 144

ЖАҲОН КЛАССИК АДАБИЁТИДАН

Шекспир. Макбет 150

ЮБИЛЯРЛАРИМИЗ

Ҳафиз Абдусаматов. Халқ хизматидаги адиб . . . 166
Мурод Муҳаммад Дўст. Безавол дунё 172
Нуриддин Бобохўжаев. Устоз билан суҳбат 179

ПУБЛИЦИСТИКА

Минҳожиддин Ҳайдар. Яшил тароват 183

БИЗНИНГ КАЛЕНДАРЬ

Ойбек таваллудининг 80 йиллигига

Салоҳиддин Мамажонов. «Нур, ҳаққа чақирди, халқни созим» 187

АДАБИЙ ТАНҚИД

Иброҳим Ҳаққулов. Шоир бўлиш қийин 191

ТАҚРИЗЛАР

Маъмуржон Нишонов. Инқилоб қўшиқлари . . . 194
Нўъмон Раҳимжонов. Чеҳралар соғинчи 195

САРГУЗАШТ, ФАНТАСТИКА

Саид Равшанов. Чордоқдан отилган ўқ 197

www.ziyouz.com kutubxonasi

Иброҳим Ҳаққулов

«ШОИР БЎЛИШ ҚИЙИН...»

«Мен бу истеъдоднинг келажаги порлоқ эканига, ўз авлоди ва замон нафасини келажакка етказувчи ҳақиқий маънодаги шоир бўлиб етишишига ишонаман», — деб ёзади Эркин Воҳидов.

Ушбу фикр етмишинчи йиллар шеъриятининг ёш вакилларидан бири тўғрисида айтилган. Бу — Муҳаммад Солиҳ. Унинг ижоди ҳақиқатда истиқболли. Усмон Азим, Хуршид Даврон, Шавкат Раҳмон — булар Муҳаммад Солиҳга тенгқур. Ўз овозига эга шоирлар бор: нима ёзмасин бўшлиқ. Сўз ва фикрлари юрагининг бўм-бўшлигини кўрсатиб туради. Уларда на дард, на изтироб — қалб ҳувиллайди. Бу — фожиа. Шоир дегани айтган сўзлари билангина эмас, ҳали айтилмаган, изҳор этиш учун қийналиб, азоб тортиб йўл излаётган дил тубидаги эҳтиросларини билан қизиқарли. Бу эса унинг ҳар бир шеърида билиниб, сезилиши керак. Шундагина шеър ўйлатади.

Юракка саёҳат воситасига айланади. Ҳа, шеър юракка қайтиш, бир нафас бўлсин юрак оламига, юрак ҳақиқатларига қайтариш санъати. Сўнг ташқи дунёга назар. Ақлий мулоҳаза. Мушоҳада. Дейликки, шеър — яшнаб ёнган лахча чўғ. Лекин у ўзидан анча олис, теран жойда гуриллаб ётган аланга — қалбдаги катта аланга ҳароратини акс эттирмас экан, ҳақиқий шеърмас, фикрий камбағаллик сўзрати, холос. Юқорида номлари тилга олинган шоирларимиз — Усмон ҳам, Шавкат, Солиҳ ёки Хуршид ҳам мана шундай шеърга қарши.

Ўйлаб кўринг: шеър ёзиб, китоб ҳолда нашр эттириш нимани белгилайди? Истеъдод, дид, аниқ ва катта мақсадларга йўналтирилган умид ва армон бўлса, кўп нарсани. Акс ҳолда, ҳеч нимани. Давр ва замон нафаси, ҳаётнинг юрак томирларида оқаётган талаблари бизни курашчан, ҳақ сўз ва одам сийратини ёлғон гражданлик, ёлғон олижаноблик, ёлғон бахтиёрлик кайфиятларидан муҳофаза этадиган ҳамда поклайдиган шеърларга чанқоқ қилиб қўйди. Бугунги навқирон шоир аввало мана шу ҳақиқатларни англаши керак. У ҳар вақтдагидан кўра сўзга масъул одам. Афсуски, адабиётимизнинг кенжа авлоди ўртасида жанговар сўзга ташна, дид ва савияси кўнгилни кўтарадиган ўзига хос шоирларни учратиш мушкул бўлаётир.

«Авторнинг илк китоби» сериясида бултур босилган мажмуалардан бир қанчасини ўқиб чиқдим. Тўғри, бу тўпламларнинг баъзиларида қандайдир изланиш самаралари бор. Ёш юрак безовталиклари сезилади. Гоҳо яхши топилган образлар дуч келади. Унда-мунда маънодор сатрлар ярқ этиб кўзга ташланади. Бироқ яхлит шеър кам. Ҳатто жуда кам. Нега? Бунинг сабаблари нимада?

Шоирлик — адабий таъсирларга берилган жойда ҳам ўзининг мустақил маънавий қиёфасини тиклай олган характер. Ўспирин қаламкашларнинг аксариятида худди шу фазилат етишмайди. Иккинчидан, бизнинг минг йилдан зиёд тарихга эга классик шеърий меросимиз бор. Бу — руҳий теранлик тимсоли. Бу — ҳали кўп авлодлар тинимсиз сабоқ оладиган маҳорат мактаби.

Шеъриятда энг олий ибрат намунаси классикларимиз ижоди ҳисобланади. Ёшларимиз эса ўтмиш адабиётидан кам ўрганадилар. Уларнинг кўпчилиги ёзган нарсаларни ўқиб беихтиёр Раъуф Парфининг:

Шоир, шеър айтмоққа сен шошма фақат,
Улуғ Алишернинг қутлуғ тилида, —

мисраларини такрорлагинг келади.

Мана, «Яшаш имкони» номли бир тўплам. Унга уч шоирнинг илк машқлари киритилган. Шулардан бири — Собир Жаббор. У ёзади:

Кеча менинг қонимни ичар,
Томиримга қуйилар кундуз.
Юрак танаввули — севинчлар,
Саломат бўл, заҳматкашим Сўз,
Ҳалол бўлсин топган-тутганинг.

Ушбу сатрлар шеър деб эълон қилинган. Хўш, бу гапларнинг шеърга қандай алоқаси бор? Бизнингча, ҳеч қандай. Аввало, заҳматкаш Сўз табиати ва руҳи бунақа бўлмайди. «Юрак танаввули — севинчлар». Ахир, бу чучмал ва ғирт ясама фикр-ку! Ёки у бошқа ўринда «Мисралар пичирлар кўзимда... мусиқамга ўрайман ҳарфни», деб ёзади. Мен, назмбозлик деганда, айни шундай жимжима сўзларни англайман. Шоирда шеър кайфияти етишмайди. Шунинг учун унинг:

www.ziyouz.com kutubxonasi

Эҳ!...
Сизлардан сўз сўраб —
Ўлмаган менинг жоним...

дея асоссиз гинахонлик қилишларига ажабланмаса ҳам бўлади.

Собир Жабборнинг шеърлари баъзан жуда силлиқ. «Мен сўзлардан гуллар ясайман». Мана унинг ижодий шиори. Ҳа, Собирнинг машқларига бундан ортиқ таъриф топиш мушкул. Унинг аксари назмлари, ўзи айтмоқчи, сўздан қилинган ясама гуллардай жонсиз. Тароватсиз. Масалан, қуйидаги тақлидда:

Тоғлардан отади ўзини
чаманлар қўйнига насимлар.
Тўлишган дарёнинг ўзани
боғларга нафосат тақсимлар.

Нега дарёмас, «дарёнинг ўзани»? Шеърдан мурод — зарур фикр. Зарур сўз. Образ. Эҳтирос. Ва жонли ифода. Қани улар? Тақиртуқир сўзлар билан шеърхоннинг бошини гангитмаслик керак. Собир буни ўйлаганда керакли сўзни дарров ажратиб олган ва на «тўлишган», на «ўзан», на «тақсимлар» сўзларини исроф қилмаган бўларди. Ёки:

Усмон ота кўчадан ўтса
ҳамма салом берар эъзозлаб.
Усмон ота меҳмонлар кутса
ҳамма келиб хизматин созлар...

Бундай эълоннамо тизмаларни қофиялаштиришга сира ҳожат йўқ. Оддий шаклда гапираверишлозим. Илк ижодий қадам шунақа бўлса, кейин аҳвол нима кечади? Нега нашриёт ходимлари бундай нурсиз, шуурсиз сатрларнинг чоп этилишига лоқайд қарадилар экан? Бир нарса дейиш қийин. Тўпламдаги иккинчи бир шоир — Тўра Нормат шеърларининг умумий мундарижаси янада ғариб. Таъсирдан маҳрум.

Мен ҳақман, вассалом,
Бошқа гап бекор.
Қўйинг майда-чуйдаларни,
Отинг бир ёнга.
Бизнинг виждонимиз
Фақат бир нарса.
У ҳам бўлса
Фидо қилмоқ
Жонни Ватанга.
Мен ҳақман, вассалом,
Бошқа гап бекор...

Ватанпарварлик билан баландпарвозлик бошқа-бошқа туйғу. Мен Тўра Нормат буни фарқига борган деёлмайман. Мабодо Сиз унга «Мазкур фикрларинг ғирт ёлғон. Жонини Ватанига фидо қилмоқ орзусидаги киши бу тарзда кўпирмайди», десангиз у гўё:

Мен ҳақман, вассалом,
Бошқа гап бекор! —

дея болаларча қайсарликдан нарига ўтолмайдиганга ўхшаб туюлади. Мана сизга савия. Дунёқараш. Маслак. Ғоявий тушунча. Ва оригиналлик.

Тўра Норматнинг «Адабиёт эшиги» деган шеъри бор. Мантиғи суюқ. Унингча, адабиёт эшиги «доимо очиқ, сира ёпилмас». «Бу оламда» «уни ёпадиганлар» ҳам «асло топилмас». Чамамда у шу сўзлар билан кимларгадир муносабат билдирмоқчи. Шеър сарлавҳаси — «Адабиёт эшиги». Энди эътибор қилинг:

Бу-ку бир шон, бу-ку бир шараф,
Истеъдодинг бор бўлса агар.
Бироқ нечун очиқ экан деб,
Ҳар ким унга ўзини урар?

Нима «бир шон», нима «бир шараф» дерсиз? Шоир айтмоқчики, «Истеъдодинг бор бўлса агар» адабиёт эшиги «бир шон», «бир шараф». Истеъдоддан башорат этаётган қаламкашнинг гапи бу. Адабиёт эшиги барчага очиқ. Лекин шу эшикдан ичкари кириш камдан-кам одамларга насиб бўлади. Шуни инобатга олиш керак!

«Майсалар ҳайқириғи» тўпламининг муаллифи Тўра Мирзо ёш жиҳатдан Собир Жаббор билан қарийб тенгдош. Бироқ уларнинг ижодида анча-мунча фарқ сезилади. Тўра Мирзо қалбан жўшқинроқ. Воқелик ва ҳаёт ҳодисаларини шоирона назар билан илғашга қодирлиги бор. У дилдан куйиниб гапирмоқчи. Шеърият даргоҳига юрагида «оҳи бор»ларгина кириб боришига инонади. Унингча:

Шоирлар дунёни ишонмас тунга,
Кўзлари Ватанни қўриқлар бедор.
Ем бўлмасин халқнинг эрки кузғунга,
Дармонсиз имонни босмасин ағёр.

Тўрада кенг фикрий миқёсларда сўзлаш истаги борки, буни ҳам таъкидлаш керак. У гоҳ оддий ҳодисалардан одамни юрт, халқ тақдири ҳақида ўйлатадиган умумлашмалар чиқаради. «Майсалар ҳайқириғи»да «Рассом», «Эртакдан сўнг» сингари уч-тўрт дуруст шеър бор. Аммо улар на тўпламнинг ғоявий-бадиий кучини белгилай олади, на шоирнинг ўзлик қиёфасини кўрсата билади. Хўш, китобчада нималар етмайди? Ёш шоир қайси томонлардан оқсайди?

Тўпламдаги шеърларни ўқиб чиққандан сўнг биринчи бўлиб дилингиздан шундай фикр кечади: бу ёш авторда ҳали шеърий малака шаклланиб улгурмаган. У шеърнинг шеърлигини таъминлайдиган поэтик омилларни тахминан англайди. Ва бир жойда ер тепаётган кишига ўхшаб, у ёки бу шаклда ўзини кўп такрорлайди. Сиз унинг нур ҳақидаги, биргина нур образи билан боғлиқ мисраларини хотирлайсиз. Ва ҳайрон қоласиз. Мана, улар қанчалик кўп. «Тадорук» шеърида:

Жамлаб кўзларимнинг асл нурларин,
Сочдим кўксингдаги қадим аламга.

«Нурга оқликни бериб, Қорасин ют кўкракка». Бу — «Ватан» шеърида. Бошқа жойда ўқиймиз:

Ораликка нурлар йўл солди,
Мен томонга чопмоқда чироқ.
Нурлар томон қулочим ёзиб,
Мен чопаман ёғдуга муштоқ.

Шоир яна шеър бошларкан, дейди: «Ойнинг ёруғида кезамиз, Нурлар сийпалайди вужудимизни». Ҳали олдинда «Нурни тортиб олар қуёш юзимдан», «Эски орзуларни нурларга белар», «Кўзим, нурингни бер юлдуз яшасин», «Нурларга урилар бесасгина ун», «Ҳар тонг уни нурлар уйғотар» каби бошқа шеърлардаги қатор-қатор мисралар бор. Гап, албатта,

www.ziyouz.com kutubxonasi

образнинг тинимсиз қайтарилишида эмас. Унинг ғоявий-бадиий ҳаракатларини таъминлай билмасликда.

Тўпламдаги асосий камчилик шундангина иборат эмас. Унда тақлидчилик руҳи ҳам устун.

Қишлоғимда майсалар бедор,
Бизнинг чироқ бедордир яна.
Тошлоқ йўлга бермай деб озор,
Аста юриб бораяпман, она, —

деб бошлайди Тўра Мирзо «Қайтиш» шеърини. Шундай оҳангга олдин дуч келмаганмисиз? Келгансиз. У Рауф Парфиники:

Яна қайтиб келдим. Чанг тўзган.
Йўлимизни соғиндим, она.
Том устида майсалар ўсган,
Уйимизни соғиндим, она.

Қаранг, қанчалик тақлид. Такрорий ўхшашлик. Бундай йўлда шеър ёзиш осон. Мустақил ижод бўлак. Унинг машаққатларидан қочмаслик керак.

Матбуот саҳифаларида ҳаваскор шоирларнинг шеърлари кўплаб эълон қилинади. Уларнинг аксари изланишларида истеъдод нишоналари кам кўринади. Баъзи шоирлар нима эҳтиёждан қўлга қалам олишаётганлигини ҳам билишмайди. Фикрлар айқаш-уйқаш. Ҳаддан зиёд мужмал.

Табиатда сеҳр, ишва, ноз,
Қиш кезади сархуш уфқда.
Булут — гўё ғижим бир қоғоз,
Қуёш унда чапланган нуқта.

Худойберди Эшонқуловнинг табиат ҳақидаги тасаввури бу. Булут — ғижим қоғоз. Қуёш — чапланган нуқта. Бундан саёз, ғариб қиёс топилмаса керак. Табиат ҳақида сўзлаш, табиатни тасвирлаш — фавқулодда илҳом, завқланиш демак. Шундагина шеърхон қалбига таъсир ўтказиш мумкин. Х. Эшонқуловга ўхшаб Муҳаммад Ҳайдаров ҳам табиат тўғрисида жуда эснаб, чайналиб ёзади. Гўзаллик, нафосат ҳиссининг қимматини ерга уради. У бир шеърида куз осмонини «Бўсадан кўкарган сулув кўкси»га ўхшатадики, бу чучмал. Ёки унинг қуйидаги сатрлари ҳам шеърий идрок билан битилган деб бўлмайди:

Баҳорнинг келини — сулув мажнунтол
Шамолда кокилин тарар силкитиб.
Булутга бурканиб, адоват билан
Осмон хўмраяди юзин беркитиб.

Ёшларнинг ижодда шакл ранг-баранглигига интилишлари яхши. Бироқ бу интилиш мазмун моҳияти билан ўзини оқлаши шарт. Кўчқор Бекмуродовнинг бир қатор шеърлари учлик шаклида ёзилган. Гап шундаки, Қ. Бекмуродовнинг учлик ёзиши — беҳуда оворагарчилик бўлган. Уларнинг кўпчилигидаги маъно бирор бир поэтик шаклга алоқаси йўқ гаплар.

Ҳув, машина ғизиллаб ўтди,
Пайқамади мўйловдор йигит —
Қўл кўтарган устози эди.

Хўш, нима бўлибди шунга? «Мўйловдор йигит»ни «пайқамаган»лиги учун айблашга асос йўқ.

Кўприк созлаётган чолга
Ўғли бепарво қараб ўтди,
Чунки, у арикдан сакрай олади.

Бу қандай ҳикмат? Қ. Бекмуродов «ҳикматнавис»ликка берилиб кетиб, яна бир айб иш қилади. У баъзи шоирларнинг кўпчиликка маълум ва машҳур фикрларини ҳам ўзиникидай қилиб тақдим этаверган. Қуйидаги фикрларни у эмас, ундан анча вақт муқаддам Қайсин Қулиев айтган. Фақат учлик шаклида эмас.

Ватанга отилган ўқ
Аввало шоирнинг юрагига қадалади.
Чунки, Ватан унинг қалби.

Абдулла Орипов оддий тарзда: «Шоир бўлиш қийин, шоир бўлиш оғир», дейди. Бу сўзларда олам-жаҳон маъно бор. Ҳа, шоир бўлиш осон тақдир эмас. Бунда ҳаваснинг ўзигина камлик қилади. Шоирликни ёшларимиз бутун мураккабликлари билан ҳис қилиб, англаб, сўнг қалам тебратишлари лозим. Токи, шеър меҳнати ҳавасдан бошланиб, шунчаки ҳавас чегарасида қолиб кетмасин.

www.ziyouz.com kutubxonasi